

*М.М. Лабач, канд. філол. наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ – ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Розглядається проблема, особливо актуальна сьогодні, коли в українському суспільстві надзвичайно загострився цілий ряд конфліктів, в основі яких - таке чи інше розуміння проблем національної ідентичності, свідомості, європейських цінностей та цінностей загальнолюдських. Молодіжне середовище завжди особливо гостро відчуває подібні конфлікти й зміни, реагує на них, а молодь в переломні моменти часто бере найактивнішу участь у всіх процесах. Неминучі зміни антропокосму впливають на мезокосм кожної окремої особистості, і від того, наскільки сформовані онтологічні цінності молодої людини, залежить перебіг життєво важливих для суспільства процесів. Наведено результати опитування курсантів і студентів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності щодо розуміння ними таких базових понять, як національна свідомість, національна ідентичність, окцидент.

Ключові слова: національна свідомість, національна ідентичність, антропокосм, мезокосм, європеїзм, окцидент, онтологічні цінності, когнітивні процеси, когнітивний дисонанс.

М.Н. Лабач

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ – ПЕРВООЧЕРЕДНАЯ ЗАДАЧА СОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Рассматривается проблема особенно актуальная сегодня, когда в украинском обществе чрезвычайно обострился целый ряд конфликтов, в основе которых – то или иное понимание проблем национальной идентичности, национального сознания, европейских ценностей и ценностей общечеловеческих. Молодежная среда всегда особенно остро чувствует подобные конфликты и изменения, реагирует на них, а молодежь в переломные моменты часто принимает самое активное участие во всех процессах. Неминуемые изменения антропокосма влияют на мезокосм каждой отдельной личности, от того, насколько сформированы онтологические ценности молодого человека, зависит то, как проходят жизненно важные для общества процессы. Приведены результаты опроса курсантов и студентов Львовского государственного университета безопасности жизнедеятельности относительно понимания ими таких базисных понятий, как национальное сознание, национальная идентичность, окцидент.

Ключевые слова: национальное сознание, национальная идентичность, антропокосм, мезокосм, европеизм, окцидент, онтологические ценности, когнитивные процессы, когнитивный диссонанс.

М. Labach

CONSTRUCTING NATIONAL IDENTITY AS A PRIMARY AIM OF MODERN HIGHER SCHOOLS

The article outlines an issue which is particularly urgent today, taking into consideration conflicts intensified within Ukrainian society which arise from different perception of national identity and consciousness, European and universal values. The youth has always deeply felt and reacted to conflicts and changes, and at the turning point young people actively participate in all social processes. Inevitable changes of anthropocosm have an influence on mesocosm of every personality and the course of vital social processes depends on the extent to which ontological values of a young person are formed. The article provides results of a survey on comprehension of basic concepts such as national consciousness, national identity, occident completed by cadets and students of Lviv State University of Life Safety.

Keywords: national consciousness, national identity, occident, anthropocosm, mesocosm, Europeanism, ontological values, cognitive processes, cognitive dissonance.

Цивілізаційні виклики ХХІ століття настільки змінили світ останнім часом, так несподівано, хоча й передбачувано, увірвалися в життя мільйонів людей нашої Держави й за її межами, що на них потрібно не лише негайно реагувати, а й необхідно розробити цілу потужну концепцію протистояння їм. Безперечно, в цій системі архіважливу роль повинна відігравати потужна інформаційно-просвітницька робота, активна систематизована виховна праця з усіма категоріями населення України, а вища школа, безперечно, мусить стати однією з найважливіших ланок у цьому процесі, форпостом сильного духу й високого рівня знань. Крім того, саме у вищому навчальному закладі необхідно забезпечити проведення систематичної багатовекторної роботи не лише в плані формування національної свідомості молоді людини, а й щодо вироблення потужного «модусу національної ідентичності» (1), від якого залежить, чи кожна окрема молода людина зможе відповісти на питання щодо своєї самототожності або «національно-культурної тожсамості» [1]. Від цього ж, як виявилось, залежить безпека Держави в цілому й особистості зокрема.

Проблеми, пов'язані з національною свідомістю, її формуванням і розвитком, питання національної ідентичності, духовного наповнення й зростання особистості, екзистенційне їх осмислення, звичайно, не нові і вже розглядалися цілою когортою науковців від минулих часів і дотепер. Зокрема треба назвати таких корифеїв нашої науки в минулому, як М. Костомаров, В. Липинський, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, П. Юркевич, Я. Ярема, В. Янів та ін., чий праці являють собою хрестоматійні зразки в цьому плані і будуть актуальні завжди. Оскільки означені проблеми не лише не втратили важливості, а й значно загострилися тепер, то й сучасні дослідники активно їх вивчали й вивчають: О.Вишневський, Я.Грицак, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, Н. Костенко, В. Кремень, О. Майборода, М. Обушний, Оксана Пахльовська, П. Толочко та багато інших. Але в наш час вони настільки актуалізуються самими суспільними потрясіннями, що ми вважаємо за потрібне розглянути сформульовану нами проблему саме щодо ситуації у вищій школі, зокрема, й щодо її актуалізації в нашому навчальному закладі.

Видатний філософ сучасності Сергій Кримський зазначає: «У наш час, коли філософія дедалі щільніше зрощується з людинознавством, соціальний інтелект епохи зацікавлений уже, перефразовуючи Ніцше, не стільки ниткою Аріадни і не маршрутом у лабіринті, скільки самою Аріадною. На перший план висувається персоноцентризм» [4, с.9]. Отже, й проблема національної ідентичності, усвідомлення кожною людиною своєї приналежності до тієї чи іншої національної спільноти фокусується тепер в окремій людині, а від цього залежить і «ціннісно-смісловий універсум» (Кримський С.) усієї нашої Держави.

Учені стверджують, що «національна (етнічна) ідентичність має той самий психологічний механізм, що й індивідуальна: «Ідентифікація – це процес емоційного та інших видів психологічного ототожнення особистості з іншими людьми, групою чи образом – один із механізмів осягнення власної індивідуальності, а також вираження прагнення «Я» до піднесення через Іншого» [9, с.79]. Саме в молоді роки загострюється настійна необхідність з'ясувати своє місце в світі й відповісти на численні питання щодо приналежності самого себе до тієї чи іншої соціальної групи, національної спільноти. На жаль, протягом двох останніх десятиліть щодо цих питань застосовувався, здебільшого, проблематологічний підхід. Термін «проблематологія» належить французькому філософу Мішелю Мее і вперше він використав його в праці «Про проблематологію» в 1986 році. А «проблематологія – це підхід до філософії, який зосереджує увагу радше на постановці проблем або запитань, ніж на розв'язаннях або відповідях» [3, с.339].

Тому за цей час питання щодо формування національної ідентичності й виховання національної свідомості в молодого покоління українців не були ані поставлені, ані розв'язані. Наприклад, у 2009 році була прийнята «Концепція національного виховання студентської молоді», але якихось особливих результатів внаслідок її впровадження, на жаль, немає. Німецький філософ М.Гайдегер свого часу писав, що «радикально нові події входять у наше

життя на голубиних ніжках – тихо, непомітно, скромно і лише набравши сили, вони заявляють про себе громовими перекатами» [4, с.9]. Тепер же, коли під впливом революційних подій суспільство змінюється надто кардинально й надзвичайно швидко: громові переكاتи чути відразу, а фази «голубиних ніжок», практично, немає, настав найвищий час негайно розгорнути добре продуману, всебічно налагоджену роботу для заповнення цих лакун.

Найбільш доступне для курсантів і студентів джерело «Вікіпедія» подає таке визначення терміна «національна ідентичність»: «Національна ідентичність – це самовизначення особи в національному контексті. Усвідомлення власної причетності до певної нації та її системи цінностей: мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини тощо» [13]. Хочемо тут особливо виділити поняття «самовизначення», бо, на відміну від етнічної ідентичності, коли людина де-факто належить до тієї чи іншої нації і не може її обирати, процес ідентифікації себе з тією чи іншою нацією – це її абсолютно свідомий вибір. Звичайно, у більшості ці два параметри – «етнічна ідентичність» і «національна ідентичність» - співпадають і залежить це від національної свідомості, що являє собою «сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів» [13]. До речі, про ступінь довіри до Вікіпедії свідчить той факт, що видатний український мовознавець Іван Ющук вважає, що таке вкрай важливе поняття для національної ідентичності, як «рідна мова», найбільш науково і повно сформульовано саме у Вікіпедії [10].

Як бачимо, формулювання досить прості й зрозумілі: виняткову вагу мають такі поняття, як «мова, релігія, етичні норми, культурна спадщина» нації. Натомість питання про виховання усвідомлення національної ідентичності слід «закроювати» набагато ґрунтовніше й глибше. Звернімося до відомого українського етнопсихолога з діаспори Володимира Яніва, який національну ідентичність розглядає в контексті етнопсихологічних особливостей українського народу.

Ці особливості могли з плином часу зовні частково зникнути, але, як підтверджують спеціальні дослідження (праці М.Костомарова, Ю.Липинського тощо, в яких детально вивчено соціальні інстинкти українців, їхні ідеали, риси менталітету), без усякого сумніву, збереглися в генетичному коді нашої нації. Отже, В.Янів, зокрема, порушує проблему, яка останнім часом значно загострилася і трактування якої є життєво важливим для нас – «психологічний окциденталізм України» [11, с.130] – від «occidens-окцидент» (захід), іншими словами кажучи – «європеїзм». Знана його ідея протиставлення Сходу й Заходу з психологічного погляду допомагає дійти висновку, що «Україна психологічно є частиною Заходу» [11, с.137] і, що найголовніше, усвідомлення цього вкрай необхідне для можливості кожній людині себе ідентифікувати як українця. Учений, зокрема, підкреслює: «Проблема самоідентифікації українця пов'язана з іншою – проблемою окциденталізму України. А «Проблема психологічного окциденталізму (виділено нами - М.Л.) України є вирізком більше загальної, гостро актуальної і жваво дискутованої теми окциденталізму України взагалі. Питання приналежності України до Європи в безпросвітній час її поневолення та духового закріпощування, у добу різкого поділу світу на два полюси впливів, на дві гемісфери (гемісфера - півкуля, від hemi–наполовину і sphaera–куля – М.М.), розподілені «залізною заслоною», - є з добре зрозумілих для українців причин до глибин хвилююче, настирливо вимагає розв'язки, побуджує до шукань, дослідів, студій» [11, с.130]. Це було сказано ще 1965 року і, як бачимо вкрай, а може, й особливо актуально тепер.

Отже, у вищій школі ми маємо справу з уже в цілому сформованими особистостями, чий світогляд вибудований сім'єю, школою, товариським оточенням, медіа-засобами тощо, але, разом із тим, є цілий арсенал засобів впливу на мезокосм, що його сприймає молода людина, перебуваючи в стінах вищого навчального закладу. Щодо поняття «мезокосм», то найчастіше його розуміють як «світ, що його мозок сприймає через органи відчуттів», «світ буденного пізнання», до якого людина еволюційно пристосована [8]. У процесі набуття що-

денного досвіду, зокрема, під час педагогічної взаємодії - творчого співробітництва педагога й студента/курсанта, коли надзвичайно активізується пізнавальна діяльність - відбувається інтенсивне збагачення «феноменоутворюючих зв'язків»-асоціацій, небувале порівняно з попереднім періодом творення, розширення й розбудова їх. Ці асоціативні зв'язки розширюють також і, так званий, антропокосм: «Пізнаючи світ, людина пізнає себе, будуючи антропокосм і мезокосм, що входить до нього, як свій світ, вона вживається в нього, співдіючи з ним: в думці і фізично» (5, с.284). Безсумнівно, що й такі базові щодо усвідомлення себе частиною своєї нації поняття, як «національна свідомість», «національна ідентичність» повинні б набути чіткіших обрисів, стати глибоко усвідомленими, скласти важливу частину антропокосму кожної особистості та її комплексу онтологічних цінностей.

І тут мусимо звернути увагу на таке поняття, як «когнітивний дисонанс». Цей термін увів у 1956 році американський психолог Леон Фестінгер, який є, власне, автором теорії когнітивного дисонансу та теорії соціального порівняння. Учений вважає, що когнітивний дисонанс – це внутрішній конфлікт, що виникає при зіткненні в свідомості індивіда тих чи інших суперечливих знань, ідей, переконань стосовно деяких явищ та об'єктів. Причому, в своїх дослідженнях учений звертає особливу увагу на те, що когнітивний дисонанс виникає дуже часто тоді, коли на людину потужно впливають медіа. Нині, як ніколи, ця ситуація загострена до краю, адже інформаційна війна, розгорнута з небувалою силою, впливає надзвичайно негативно й у царині, про яку говоримо. В інформаційному полі нашої Держави ведеться справжнє протиборство імперських та націєтворчих ідей. Воно в найбільшій мірі негативно впливає й на молоду людину, яка, вступивши до навчального закладу, змінила своє звичне середовище, а в ньому питання щодо національної свідомості, ідентичності могли й не бути в числі пріоритетних, трактувалися як другорядні або й зовсім не ставилися, а тому є великий ризик виникнення когнітивного дисонансу, а, може, він уже й виник.

Ми провели опитування 176 курсантів і студентів щодо базових понять: національна ідентичність, національна свідомість, європеїзм. Результати опитування такі: 140 осіб (79,5%) знають поняття «національна свідомість» та «національна ідентичність», 99 осіб (56,2%) розуміють термін «європеїзм». Задля цікавості ми запитали, чи відоме їм слово «окцидент»-«захід» - відповідник «європеїзму», і виявилось, що в такому варіанті знають його всього 5 осіб (2,8%). Щодо важливості чинників, які впливають на формування національної свідомості та усвідомлення ідентичності, то 96 осіб (54,6%) вважають, що пріоритет належить мові; 29 осіб (16,5%) думають, що переш місце в цьому займає віра і церква, 29 осіб також переконані, що знання історії свого народу, в першу чергу, формує свідомість, і 22 осіб (12,5%) кажуть, що на першому плані щодо цього – наші звичаї й традиції.

Результати опитування свідчать, що все-таки більшість молодих людей розуміють основоположні для національної свідомості поняття. Тішить, що саме мові вони віддають пріоритет у формуванні національної свідомості – отже, є та основа, на якій можна й далі працювати в цьому напрямі. Хоча такі результати не виключають існування також і когнітивного дисонансу, зокрема, в тих опитаних, які дали негативні відповіді щодо важливості основоположних для формування національної свідомості понять. Безперечно, що весь корпус дисциплін (і гуманітарних, і природничих), комплекс виховних заходів і, що дуже важливо, саме духовне наповнення аури навчального закладу, його мовленнєве середовище можуть і повинні відіграти ключову роль як щодо зняття синдрому когнітивного дисонансу, так і щодо потужної розбудови національної свідомості кожного учасника процесу педагогічної взаємодії.

Однією з надуманих, звісно, причин ескалації суспільно-політичного, а відтак і військового конфлікту в Україні стало, так зване, «мовне питання», а тому мовленнєвому середовищу в будь-якому навчальному закладі нашої Держави мусить бути приділена виняткова увага, оскільки це – надзвичайно важливий вектор у формуванні національної ідентичності. Знаємо, що багато молодих людей не особливо глибоко вникають в пробле-

ми функціонування мови і рідко задумуються над тим, що комунікативна функція мови – не найголовніша і дуже дивуються, коли довідуються про інші, не менш а то й більш важливі функції. Тому йдеться не лише про викладання відповідних мовознавчих дисциплін на високому рівні – це само собою розуміється – не слід також забувати, що саме у вищому навчальному закладі формується колективний науковий інтелект нашої нації. Оскільки повноцінно він може сформуватися і розвинутися тільки рідною мовою, то майбутній фахівець, а особливо молодий науковець, мусять тут зрозуміти, що вершин інтелектуального, творчого розвитку досягали лише ті, хто послуговувався саме рідною мовою, у кого мовна компетентність висока, а відтак, саме вища школа формує й зміцнює його усвідомлення самодостатності, широкої функціональності і, практично, безмежних можливостей нашої мови.

Про виняткову роль Слова мусить пам'ятати й інша сторона педагогічної взаємодії – викладачі вищої школи. Вони можуть взяти за приклад нашого видатного попередника, теж викладача Феофана Прокоповича, який у своїх лекціях проголошував: «Стріли, мечі, тарани та інші види зброї можуть мати владу над тілом, можуть підірвати мури, але не можуть підірвати загартованого духу. Отже, якою повинна бути та сила, котрій міг би підпорядковуватись дух? Напевно, такою силою є красномовство, сила слова» [7, с. 108]. А не менш видатний українець Лазар Баранович настільки був переконаний у силі Слова, що в книгах своїх проповідей «Меч духовний» і «Слова труб проповідних» навіть писав, що меч духовний (слово) сильніший від козацької шаблі. Отже, тому мовленнєве середовище навчального закладу, його «гуманітарна аура» повинні формуватися з великою відповідальністю за Слово, яке тут звучить, яким думають і за допомогою якого усвідомлюють себе молоді люди, що опановують професію.

Оскільки в нашому навчальному закладі вчаться курсанти й студенти з усіх областей України і представляють різні національності, то вони, ідентифікуючи себе з тими націями, до яких належать за народженням, генетично, тобто, ідентифікуючи себе етнічно, все ж мусять усвідомлювати, що творять своєю присутністю в нашому суспільстві спільноту, ім'я якій – український народ. Розмовляючи в своєму національному середовищі рідною мовою, вони повинні знати мову держави, в якій живуть, а прикладом може послужити постать видатного українського сходознавця Агатангела Кримського (знав 80 мов!), прадід якого був татарським муллою, мати походила з литовських поляків, а сам учений настільки себе ідентифікував українцем, що писав про це в листі до Івана Франка: «...я ані кровинки вкраїнської не маю, тільки що народився та виріс на Україні... Я цілком поукраїнився, так що, наприклад, звуки української пісні доводять мене аж до сльози...» і продовжував словами своєї поезії:

«Серце дурнеє та бідне, чом ти ніколи не можеш забути слів «українське» та «рідне»?

Зрозуміло, завдання кожної сім'ї, всього нашого суспільства в цілому і кожного навчального закладу зокрема полягає в тому, щоб досягти такого стану, коли більшість будуть складати люди, про яких говорив Григорій Ващенко ще 1954 року в праці «Виховання любови до Батьківщини»: «Стихійна любов до рідного краю властива більшості людей, принаймні тим, що довго жили в ньому і не міняли часто свого оточення. Ця любов стає ґрунтом свідомої любови до Батьківщини, справжнього патріотизму. Першою рисою такої любови є свідомість приналежності до певної нації і відокремленості її від інших націй. Свідомий патріот більш-менш чітко уявляє собі властивості свого народу, знає рідну природу, історію і т. ін. Справжній патріот не обмежується пасивною любов'ю до свого краю і народу, до його сучасного й минулого, до його мови й культури. Він активно працює для свого народу, прагне піднести його культуру й добробут, переборювати його негативні риси й вдосконалювати риси позитивні» [2, с. 69] Якби така програма була вироблена в кожній родині й на рівні Держави, то жоден дестабілізуючий фактор із тих, що не були ліквідовані в нашому суспільстві за роки Незалежності, не міг би негативно вплинути на процеси націєтворення і ми б не говорили зараз про кризу національної ідентичності в Україні.

Отже, головні шляхи й способи формування національної ідентичності чи зміцнення її у вихованців вищої школи повинні бути добре продумані, спроектовані на молодіжне середовище з урахуванням усіх особливостей і цього середовища, і теперішнього моменту, що їх ми спостерігаємо останнім часом.

Список літератури:

1. **Андрусів Стефанія.** Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. – Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. **Ващенко Г.** Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 214 с.
3. **Енциклопедія** постмодернізму. – К.: Видавництво : Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
4. **Кримський Сергій.** Під сигнатурою Софії. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
5. **Моркина Ю.С.** Мезокозм и антропокозм: когнитивный, онтологический, эстетический аспекты // Вестник ГГПУ (TSPUBulletin). – 2013. - №9 (137). – С. 282-289.
6. **Пахльовська О.** Україна і Європа в 2001-му: десятиліття втрачених можливостей // Сучасність. – 2001. – № 7 – 8. – С. 78 – 85.
7. **Прокопович Ф.** Про риторичне мистецтво // Прокопович Ф. – Філософські твори: У 2 т. – К., 1979. – Т.1.
8. **Фолльмер Г.** Эволюционная теория познания. К природечеловеческогопознания.// Эволюционнаяэпистемиология. Антология. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2012. – С.195, 198-199, 200.
9. **Фромм Э.** Душа человека. – М.,1992. – 79 с.
10. **Юшук Іван.** Рідна мова й інтелект // Слово просвіти. – №43, 25-31 жовтня, 2012 р.
11. **Janiw Wolodymyr** Grundrissezur Geschichteder ukrainischen Ethnopsychologie. – Munchen: Ukrainische Freie Univerzitat, 1993. – 213 s.
12. Електронний ресурс: <http://history.novadoba.org.ua/theory/data/4.pdf>
13. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

References:

1. **Andrusiv S.** Modus of National Identity: Lviv Writings of 1930s. – Ternopil: Dzhura, 2000. – 340 p.
2. **Vaschenko H.** Selected Pedagogical Works. – Drohobych: Vidrozzennia, 1997. – 214 p.
3. **Encyclopedia** of Postmodernism. – Kyiv: Publishing House of Solomia Pavlychko “Osnovy”, 2003. – 503 p.
4. **Krymskiy S.** Under the Signature of Sophia. – Kyiv: Publishing House «Kyiv Mohyla Academy», 2008. – 367 p.
5. **Mokryna Yu.** Mesocosm and Anthropocosm: Cognitive, Ontological and Aesthetic Aspects // TSPU Bulletin 2013. – №9 (137). – P. 282-289.
6. **Pakhlovskа O.** Ukraine and Europe in 2001: Decade of Lost Opportunities // Suchastist. – 2001. – № 7-8. – P. 78-85.
7. **Prokopovych F.** On the Art of Rhetoric // Prokopovych F. Phylsosophical Works in 2 Volumes. – Kyiv., 1979. – Volume 1.
8. **Follmer H.** Evolutionary Theory of Cognition. Towards the Nature of Human Cognition. // Evolutionary Epistemology. An Antology. – Moscow.: Centre for Humanitarian initiatives, 2012. – P.195, 198-199, 200.
9. **Fromm E.** The Heart of Man, its genius for good and evil. – Moscow, 1992. – 79 p.
10. **Yuschuk I.** Mothertongue and Intellect. // Slovo Prosvity. – №43, 25-31 October, 2012.
11. **Janiw Wolodymyr** Grundrisse zur Geschichte der Ukrainischen Ethnopsychologie. – Munchen: Ukrainische Freie Univerzitat, 1993. – 213 s.
12. Web page: <http://history.novadoba.org.ua/theory/data/4.pdf>
13. Web page: <http://uk.wikipedia.org/wiki>